

УДК 94(477) «19»

Т.А. Стоян

ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА «СОЦІАЛЬНОГО ЗАМОВЛЕННЯ» В ЛІТЕРАТУРНО-ХУДОЖНІЙ ТВОРЧОСТІ РАДЯНСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ 20 – Х РР.

Проаналізовано використання політико – ідеологічної цензури з боку радянської влади щодо творчої інтелігенції в 20 рр. ХХ ст.

Ключові слова: політична цензура, більшовизм, соціальне замовлення, ідеологічні і політичні стандарти.

Проанализировано использование политико – идеологической цензуры со стороны советской власти по отношению к творческой интеллигенции в 20 гг. ХХ ст.

Ключевые слова: политическая цензура, большевизм, социальный заказ, идеологические и политические стандарты.

Theory and practice of «social order» in literature art of Soviet writers of 20 s.

The political ideology cal auter sense, Soviet power referring to the creative intelligence in 20 s of ХХ century is analised.

Key words: political sense, bolshevism, social order, ideological and political standards.

Постановка проблеми. Відновлюючи національні традиції українська історична наука дедалі більше уваги приділяє дослідженню тих сторінок минулого, що замовчувалися або й фальсифікувалися. Подальший розвиток нашого суспільства неможливий без досконалого вивчення суперечливих сторінок української історії. Серед них й історія взаємовідносин офіційної влади і творчої інтелігенції у 20 – х роках ХХ ст.

Аналіз актуальних досліджень. За часів розбудови незалежної Української держави

вітчизняна історіографія з позицій об'єктивності та історизму аналізує вже відомі факти і запроваджує у науковий обіг нові. Науковці намагаються неупереджено з'ясувати особливості культурного життя суспільства в 20 – ті роки ХХ ст. У своїх працях вони аналізують діяльність творчої інтелігенції і спроби офіційної влади використати митців у своїх цілях (В.М. Даниленко, С.В. Кульчицький, С. Інгуров, Л.В. Максименков та ін.).

Мета статті. Проаналізувати використання політико – ідеологічної цензури та інших форм

впливу з боку радянської влади щодо творчої інтелігенції в 20 рр. XX ст.

Основний матеріал. Система політичної цензури виникла одночасно з органами радянської влади та ідеологічними партійними структурами, формувалася разом з ними, обслуговуючи та утворюючи в масовій свідомості схеми, догми, принципи більшовизму. Неп лібералізував соціально-економічні відносини в суспільстві, які культивували і відповідні форми повсякденного життя різних груп людей, деморалізував окремі категорії партійців, відтак висунув і нові завдання перед політико-ідеологічними підрозділами ВКП(б) - КП(б)У, які вишукували адекватні форми роботи серед творчої інтелігенції, активно використовували мистецтво, літературу.

Револуційні перетворення, охопивши суспільні форми буття, торкнулися поезії, прози, живопису, тобто культури і духовних цінностей. Держава унеможливила створення приватних видавництв та засобів масової інформації, організувала систему державних та кооперативних видавництв, підпорядкувала їх діяльність партійним органам. 29 березня 1921 р. політбюро ЦК РКП(б) постановило, що відділ «Всесвітня література» є складовою частиною Держвидаву, очолюваний О.М. Горьким, котрий забезпечував редагування «як з художньої, так і з політичної сторін» та «ніс за них повну відповідальність»[5, с.24]. Рішення вищого виконавчого партійного органу яким було політбюро, та листування більшовицької політичної еліти, переконливо доводять історичний факт особистої участі В. Леніна, В. Молотова, Й. Сталіна, Л. Троцького, Л. Каменєва та інших у формуванні цензури. Так, 24 серпня 1921 р. політбюро ЦК ухвалило постанову «Про роботу Агітвідділу ЦК», поклавши на «тов. Сталіна спостереження і загальне керівництво відділом Агітпропаганди ЦК та пов'язаними з ним галузями партійно-радянської роботи».[6, с. 32] Якщо зважити на те, що Сталін був тоді наркомом з національних справ, то виявляється його оперативна координуюча функція основного партійного цензора, хоча на початку 20-х рр. багато питань вирішувалося колегіально.

Пристосування органів політико-ідеологічної цензури до нових умов вимагало від них здійснення не лише оперативного контролю за «ворожою літературою», а передусім підпорядкування літературного процесу основним завданням партії. Саме політбюро підтримало організацію та фінансове видання газети «Зміна віх» в Берліні, здійснюючи власну «зміновіхівську» політику в галузі культури, освіти, науки, літератури. На початку 20-х рр.

розпочалася боротьба за творчу інтелігенцію шляхом її вербування, виховання у неї лояльного ставлення до радянської влади, встановлення ідеологічного контролю за діяльністю спілок, майстерень, видавництв, відомих осіб. 22 березня 1922 р. політбюро постановило об'єднати всі види цензури в одній установі - Наркомосі, залишивши за керівництвом Державного політичного управління нагляд за роботою типографій.[7, с. 42] Одним із авторів цієї постанови був А.В.Луначарський – радянський номенклатурник, мистецтвознавець, літератор, критик.

На початку 20-х рр., коли значна частина ліберальної інтелігенції покинула радянську Росію, а незгодних з її політикою професорів та письменників депортувала, спостерігалася тенденція гуртування «попутників», тобто лояльної до влади частини літераторів, навколо періодичних видань. Вони стали трибуною для вияву політичної і творчої позиції. На їх сторінках друкувалися проблемні статті з історії літературознавства, рецензії, матеріали дискусій; але проглядалася тенденція революціонізацій, літературної спадщини російських та українських письменників. Наприклад, російськомовний журнал «Печать и революція», котрий виходив за редакцією А.В. Луначарського, М.Л. Метерякова, М.М. Покровського, В.П. Полонського, І.І. Степанова-Скворцова, був основним фаховим часописом з проблем літератури, мистецтва, критики та бібліографії. Автори, які розміщували свої статті, виокремлювали «момент великих революційних зрушень», намагалися «притулити» творчість Ф.М.Достоевського до політичних завдань партійних органів, але визнали, що він «не революціонер».[28, с. 1-15] Діючий у 1921 р. політцензор М. Мещеряков аналізував нові погляди еміграційної інтелігенції, які стосувалися проблеми перспектив розвитку Європи і людства.[24, с. 33-44] а майбутній керівник Головліту УСРР С. Інгулов критикував мемуарну літературу представників партії есерів.[19, с. 93-102] Рецензуванню підлягали наукові праці з педагогіки П.Блонського,[3, с. 164] літературні твори І.Еренбурга.[45] Номенклатурні працівники органів цензури доводили недоцільність існування приватних видавництв.[25, с. 128]

Для першої половини 20 – х рр. притаманним було відносно мирне співіснування політичної цензури та художньо-мистецької інтелігенції. Ідеологічний нагляд відбувався безпосередньо у видавництві, але з боку наркомосівських цензурних підрозділів. Партійні установи проголосили та фактично здійснювали загальнополітичні принципи суспільного розвитку, вимагали їх дотримання освітньо - культурними закладами.

Літератори мали тоді колегіальне політичне замовлення, яке формувалося в умовах «теорії боротьби двох культур», ініційовану секретарем ЦК КП(б)У Д.З. Лебедєм, а також так званої літературної дискусії. Перша була спрямована проти «певних шарів української інтелігенції», які почали «активно відроджувати стару ідеологію «незалежності», тому саме на її русифікаторську сутність першим відреагував М.О. Скрипник».[38] Ваша теорія «боротьби двох культур» відіграла вельми значну роль на Україні, - наголошував Скрипник. – Вона була спробою теоретично обґрунтувати і випробувати той курс опору розвитку українського культурного процесу, що за Ваших часів, коли Ви були секретарем ЦК КП(б)У, треба визнати, відбувався на Україні».[39, с. 12] Політико-ідеологічні функції виконувала і літературна дискусія, позаяк мала схилити до співпраці з владою молодих письменників, вибудувати духовно-мистецькі пріоритети, визначити їх роль і місце в суспільстві. Прикладним завданням дискусії виявилася зміна вектору – художнього і політичного: від європейського до московського, від стильового розмаїття до уніфікованого методу соцреалізму. Молодий літературний критик Є. Перлін, підсумовуючи наслідки літдискусії середини 20-х рр., зазначив принципову позицію партії стосовно літератури, виявлену на нараді при відділі друку ЦК РКП(б) наприкінці 1924 р., яка полягала в тому, що «... партія та влада вважає за особливо потрібне морально, матеріально, ідейно підтримувати пролетарський загін радянсько-літературного фронту».[31, с. 49-53] Вона надавала фінансову та політичну допомогу «попутникам», але орієнтувалася на пролетарських письменників, а ідеологічну чистоту «літературного фронту» забезпечувала система партійно-державних органів цензури, яка сформувалася протягом 1922-1923 рр.,[46, с. 36-77] тобто була готова до будь-яких дискусій, контролюючи видавничу справу та пресу. Підсумовуючи діяльність Головліту за 1924/25 рр., його керівник П.І. Лебедєв-Полянський визнав її такою, яка відповідала «вимогам часу і відбувалася у відповідності з даними директивами».[47, с. 97] Художня література, судячи з критичних зауважень його доповіді на політбюро, виходила у великій кількості без цензури, а наявність творів, автори яких вдавалися до «викривлення радянської дійсності» та були «відверто контрреволюційними», свідчили про діяльність деяких письменників, які не виконували політичного замовлення. До них належали М. Булгаков, Ф. Сологуб, М. Волошин, Г. Ахматова, В. Вересаєв. Так, в одній із доповідних записок Головліту, датованої лютим

1926 р., цитувалося висловлювання В. Вересаєва стосовно необмеженого втручання цензури: «Ми не можемо бути самими собою, наше художнє сумління весь час гвалтують, наша творчість все частіше стає двоповерховою: одне ми пишемо для себе, інше для преси. У цьому – найбільше лихо літератури, і воно може стати непоправним: таке систематичне гвалтування художнього сумління даремно не проходить для письменника».[48, с. 101] Внутрішній протест творчої інтелігенції спостерігався до середини 20-х рр.,[4, с. 262-302] хоча для її окремих представників він став принципом життя, які продовжували творити.

Література була керованою, незважаючи на духовний опір митців, а зміна політико-економічного курсу партії, яка спостерігалася вже у 1927 р., позначилася на їх творчості та світоглядних уподобаннях. Згортання непу означало посилення адміністративно-командного принципу управління економікою, а проголошення культурної революції, колективізації та індустріалізації основними пріоритетами сталінської доктрини модернізації економічного і культурного розвитку країни призвело до функціонально-ідеологічне підпорядкування літературного процесу.

Політичним орієнтиром для літераторів слугували передовиці центральних газет, методичні статті і програмні промови партноменклатури, теоретичні обґрунтування марксистської критики самими письменниками. Формувався своєрідний культ політико-ідеологічного замовлення, його матеріально-фінансова мотиваційна складова, а також суспільно-політична. Виступ партноменклатурника з критикою творчості того чи іншого поета або прозаїка враз знаходив підтримку з боку пролетарських письменників. У 1927 р. М.І. Бухарін опублікував брошуру, яка торкалася творчості С.Єсеніна,[9, с. 19] а насправді виявилася «взірцем» виконання ідеологічного замовлення партії. Він першим застосовує термін «єсенінщина», ототожнюючи його з «огидною напудреною і нахабно розфарбованою російською лайливістю», відтак «шкідливою, яка заслуговувала справжнього відшмагання».[10, с. 7] Того ж року на сторінках фахового журналу з'явилася стаття А.Ревякіна, яка засуджувала творчість С.Єсеніна та «єсенінщину»,[36, с. 17] а також серія публікацій Л. Авербаха про наслідки літдискусії, про перспективи культурної революції в мистецтві, про настрої письменників.[1, с. 5 – 7; с. 14 - 20] Програмною виглядала стаття О.Фадєєва, автор якої писав про політико-ідеологічні орієнтири «літературного фронту».[40, с. 12 - 14] Твори вважалися неякісними, якщо вони були

позбавлені «чіткої ідеологічної установи».[21, с. 30 - 38] Авторами статей були штатні політцензори Б.Волін,[11, с. 39 - 48] Ф.Раскольніков, [35, с. 15 - 19] які з'ясували ставлення Леніна до творчості Л.М.Толстого.

Ідеологічні замовлення набували характеру політичної кампанії. Історики довели факт інспірування партійними органами так званих ухилів - «волобуєвщини», «хвильовизму» та «шумськизму».[16] Критикою М.Хвильового, яка мала виразні ознаки політичного суду, особливо переймався А.Хвиля – член редколегії журналу «Більшовик України», заввідділом преси ЦК КП(б)У. Він написав та опублікував низку книг, у яких виклав ідеологічну оцінку основних творів М.Хвильового.[44] Український літературознавець академік С.О. Єфремов, якому Хвиля дуже дошкуляв, вважав його «за диктатора над друкованим словом». [17, с. 671] Соротник Хвилі по партійній роботі Є.Гірчак, аналізуючи праці політичного наставника, зізнався, що 1926-1927 роки «... позначились боротьбою партії за оволодіння культурним процесом на Україні, позначились боротьбою за правильні шляхи національної політики на Україні, позначились боротьбою з усілякими збоченнями, ухилами, перекрученнями так на літературно-художньому фронті, як і в культурному і національному будівництві».[22, с. 98-100] Два роки органи цензури вели боротьбу з вільнодумством, полемізуючи з літераторами, а наприкінці 20-х рр. вдалися до політично-репресивних заходів, виокремивши думки і погляди опонентів в «націоналістичний ухил», тобто виставили ідеологічне тавро. Статті і книги хвилі вирізнялися войовничою риторикою, категоричністю оцінок. Він вважав О. Шумського, М. Волобуєва, Т. Хвильового «зрадниками»[43, с. 8-19], вигадував всілякі ярлики Хвильовому, критикуючи його твір «Вальдшнепи»[44, с. 56].

Не викликає сумніву факт організованої ідеологічної компанії проти письменника М. Хвильового, яка мала упереджувальну дію та чітку профілактичну функцію. Літературно-художня концепція М. Хвильового не відповідала офіційній політичній теорії суспільного розвитку, доктринальним основам більшовизму, тому він став об'єктом цензурного нагляду. Кредо «хвильовизму» узагальнив та виголосив Є.Гірчак на сторінках «Більшовика України»: 1) «орієнтація української пролетарської літератури на капіталістичну Європу; це не стосується навіть до всього українського культурного процесу; 2) відновлення старої теорії про боротьбу двох культур (української й російської) в її українсько-

шовіністичній модифікації; 3) захист і теоретичне обґрунтування теорії капіталістичного відродження нації; 4) зв'язок з українською буржуазною літературою (неокласицизм); 5) нерозуміння ролі пролетаріату й інтелігенції, як чинників українського культурного процесу; 6) оцінка нашої політичної дійсності, що близька (оцінка) до троцькізму»[12, с. 24]. Фактично була викладена програма боротьби з вільнодумством, а з іншого боку виписані принципи діяльності органів політичної цензури, вибудовано завдання для пролетарських письменників запопадливих критиків, тобто ідеологічно оформлено «соціальне замовлення».

27 лютого 1927 р. М.Хвильовий опублікував на сторінках газети «Комуніст» лист-каяття, у якому визнав, що «замахнувся на чистоту комуністичної ідеології», протиставляючи українську культуру російській, став «рупором українського націоналізму», відтак закликав «літературних одностудців» відмовитися від «цих форм боротьби». Однак, незважаючи на каяття письменника-комуніста, критика визнала його роман «Вальдшнепи» - «зразком апологетики бойового ново-буржуазного фашизму».[37, с. 27-33] Молодий український критик Ф.Б.Якубовський, підсумовуючи розвиток української літератури за (1917 – 1927 рр.), вважав М.Хвильового «видатним белетристом».[54]

Термін «соціальне замовлення» з'являється у 1929р., хоча письменники виконували політико-ідеологічні вказівки партійних органів значно раніше. Його особливістю було те, що він був покликаний для обслуговування чергового економічного курсу більшовиків – соціалістичної реконструкції сільського господарства та промисловості. Дискусії, які тривали в літературному середовищі 20-х рр. довкола взаємин суспільство і письменник, влада і творча інтелігенція, форма і зміст літпроцесу, фактично завершилися уніфікацією базових концептуальних принципів художньої літератури. «Кожна історична епоха, - наголошував К.Федін, - має своє мистецтво, і кожний суспільний лад породжує власну літературу».[41, с. 72] Соціально-психологічна та суспільно-політична зумовленість літератури була характерна для дореволюційної доби, особливо XIX ст., але існувало безліч напрямків, форм та методів художньо-образного висвітлення дійсності. Радянське суспільство, яке наприкінці 20-х рр. стало на шлях радикальної модернізації, почало формувати, за висловом Б. Пільняка, «мораль політичну», виконуючи функцію «наказу епохи».[32, с. 70] Він, серед небагатьох письменників, скептично сприйняв проблему «соціального замовлення», тому що «... замов-

лення в літературі, коли це замовлення ідей, на мою думку, не лише не потрібне, шкідливе, марне, але і неможливе», позаяк «... у кожного письменника є наказ, виданий йому його походженням, його вихованням, його ідеями, що стали рідними йому».[33, с. 72] Духовний світ письменника, про який писав Б. Пільняк, руйнували органи політичної цензури, контролюючи його творчість, нав'язуючи ідеологічні схеми та догми про соціальну значущість соціалістичного ладу та радянської політичної системи.

Обговорення теоретичних і практичних питань «соціального замовлення», тобто служіння мистецтву і суспільству, прекрасному і політичному ремеслу, яке відбувалося на сторінках періодичних видань, виявило неоднозначне ставлення письменників. Зокрема, Л. Леонов закликав до раціонального використання літератури для розбудови «нового суспільства», «... не стандартизувати циркулярами художню думку».[23, с. 68] Ф. Гладков, аналізуючи функціональну суть самого явища «соціального замовлення», та роль і місце письменника в суспільстві, вважав, що «... доля художника – це доля його класу».[13, с. 65] Літератори, не заперечуючи можливості «соціального замовлення», намагалися залишити за собою право вибору об'єкта творчого пошуку.

Прикладний характер дискусії про необхідність виконання «соціального замовлення» обстоювали літкритики, редактори провідних журналів, історики літератури. Між ними також існували протиріччя в оцінці ролі і місця творчої інтелігенції в соціалістичному будівництві. Наприклад, літературознавець і редактор часопису «Печать и революция» В.П. Полонський,[49, с. 292] не заперечуючи тісного зв'язку художника з суспільством, схилився до того, що митець є виконавцем епохи, класу, позаяк вони висуюють перед ним «соціальне замовлення», яке було своєрідним співвідношенням роботодавця і виконавця. Він вважав «теорію соціального замовлення» ідеалістичною по суті, але визнав її функціональну складову – висвітлення соціальних проблем «через класову призму». Перебуваючи на ідейних принципах пролеткульту, В.Полонський підкреслював відірваність декласованої революційної інтелігенції від пролетаріату, якої власне і стосувалася «теорія соціального замовлення», а для молодого покоління письменників, вихідців « з пролетарського та селянського середовища», вона «неприйнятна».[34, с. 19-25] Для робітничо-селянських письменників, які добре знали соціальне середовище і політичні завдання епо-

хи, гадав він, будь-яке «замовлення» було зайвим.

Категоричною і навіть аполітичною виявилася позиція В.Ф. Переверзева – літературознавця, автора праць з історії давньоруської літератури, дослідника творчості М.В. Гоголя, Ф.М. Достоевського. «Від теорії соціального замовлення необхідно відмовитися, - наголошував він, - тому що цього вимагає марксистська теорія соціальної зумовленості, соціальної детермінантності поетичної творчості, з якими вона ніяк несумісна».[29, с. 60] Він заперечував доцільність її застосування, позаяк з неї випливатиме «... не практика соціального замовлення, а практика соціального наказу».[30, с. 61] Його оцінка суттєво вирізнялася від позиції В.П. Полонського, а головне від політико-ідеологічних завдань партійних органів, які просували теорію і практику «соціального замовлення».

Опоненти В. Полонського та В. Переверзева, сприйнявши буквально ідеологему «соцзамовлення», почали обґрунтовувати її необхідність та актуальність. «Соціальні потреби передового класу», на переконання З. Штейнмана, були вимогою епохи, на яку кожен пролетарський письменник мав відповісти, якщо він « не бажав бути у хвості».[53, с. 41-47] До тих, хто залишився « у хвості», були віднесені В. Маяковський, М. Асеев та інші, бо вони, за виразом критика І. Нужнова, «... виявляли ідеологію декласованих художників, письменників, ідеологію творчої інтелігенції, яка не прижилася в іншому світі і не пов'язала свою долю з Жовтнем».[26, с. 48] Революційна і навіть ленінська тематика була притаманна творчості пролетарського поета В. Маяковського, який доволі вичерпно і виразно обґрунтував політичну символіку нової влади. Він не виявляв фанатизму і запопадливості стосовно комуністичного режиму, але не цурався «політичного замовлення».

Статті П. Когана,[4, с. 31-37] Г. Горбачова,[14, с. 38] які стосувалися доцільності «соціального замовлення» для творчої інтелігенції, не вирізнялися оригінальністю. «Наша література, - підкреслював Г. Горбачов, - як література будь-якого класового суспільства, уся тут і там виконує «замовлення соціальних груп, що борються».[15, с. 38] Фактично він визнав факт наполегливого просування в літературний процес теорії класової боротьби, її ідеологічних складових та організаційних форм.

Принциповою для з'ясування ситуації, яка виникла у творчих спілках та в суспільстві 20-х рр. навколо проблеми «соціального замовлення» та перспектив самобутності літературно-мистецького розвитку, є дискусія між прихиль-

никами теорії «соцзамовлення» та «загальнолюдських» і «надкласових» пріоритетів. Вона торкалася критичних зауважень на адресу В. Полонського, В. Переверзєва, О.К. Воронського, [50, с. 293] які обстоювали певні закони розвитку літературного жанру. Зокрема, О.М. Брик, який належав до літературно-художнього об'єднання «Лівий фронт мистецтв» (ЛФМ), членами якого також були В. Маяковський, М. Асєєв, В. Шкловський, дуже категорично виступив проти В. Полонського та О. Воронського. «Теорія загальнолюдської творчості надзвичайно вигідна тим письменникам, - наголошував О. Брик, - які не хочуть працювати за завданням керівного класу і не повинні працювати за завданням класу – антогоніста».[8, с. 25-31] Заклик до співпраці і попередження «ухильникам» виразно постає з його висловлювання. Зазначу, що М. Хвильовий також орієнтувався на загальноєвропейські духовні цінності, тому політична цензура спрямовувала його діяльність в русло пролетарської літератури, змусивши виконувати класове замовлення.

Друковані органи також виконували замовлення партійних структур, подаючи слово прихильникам офіційної літератури, критикуючи «попутників» за ідейні вагання, унеможливаючи виступи іншим письменникам. Якщо фахові журнали друкували художні твори, то загальнотеоретичні часописи дозволяли розміщувати статті ідеологічного спрямування. Це стосувалося журналів «Критика», «На літературном посту», «Печать и революция» та інших. «Наш журнал, - підкреслювалося в передмові «Печать и революция», - ставить своїм завданням боротьбу за марксистсько-ленінське літературознавство, боротьбу за кадри справді більшовицької критики, боротьби за єдину лінію в теорії, літературній політиці та художніх гаслах».[18, с. 6-8] Марксистська літературна критика була особливим жанром, але виконувала чітку функцію ідеологічної цензури.

Письменники, які не дотримувалися принципів «соціального замовлення», мали справу з органами політичної цензури, а їхні твори забороняли друкувати. Зокрема, начальник Головліту П.І.Лебедев-Полянський погодився з висновком інспектора соціального виховання від 18 жовтня 1927 р. про те, що книга К.І.Чуковського «Бармалей» є «шкідливою для маленьких дітей».[51, с. 128] Відділ преси ВКП(б) висловив у квітні 1928 р. переродження редакції «Крокодила» за «... неприпустимість вульгаризації гасла критики і самокритики та заміну боротьби проти явищ побутового попе-

редження фактичною пропагандою пошлості і бульварщини».[52, с. 142] Переслідуванню підлягала творчість М.Булгакова, діяльність редколегій багатьох часописів, видавництв, а на полицях спецсховищ опинилися сотні заборонених книг, збірників статей, нарисів, довідників, однак це тема для висвітлення історії прикладної політцензури. Зазначу, що багатьох учасників дискусії (літературної та про «соціальне замовлення»), яка тривала в пресі другої половини 20-х рр., було репресовано у 30-х рр. (О.К. Воронського, Г.Ю. Горбачова, В.М. Кіршона, Б. Пільняк та інших). У 1928 р. Л. Авербах та В. Кіршон, відомі тоді критики, виконуючи відверто ідеологічне замовлення партійних органів, висловили власну позицію щодо творчості М.Булгакова. Вони згадали про літературну дискусію, про необхідність «рішучої роботи для ідеологічного озброєння робітничого класу», відтак були проти постановки п'єс «Дні Турбіних» та «Бег».[2, с. 48 - 50] Їх обурювало те, що М.Булгаков показав трагедію «білої гвардії», порядність і гідність офіцерів. На таких політичних засадах базувалася критика творів М.Булгакова наприкінці 20-х рр..[27, с. 40 – 53.] тобто діяв принцип політико - ідеологічного обґрунтування «соціального замовлення».

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, проаналізувавши періодичні видання та тематичні збірники документів і матеріалів про функціонування радянської системи політ цензури в 20-х рр., слід визнати незаперечним факт існування так званого «соціального замовлення» влади творчим спілкам та відомим письменникам. Ідеологічні та політичні стандарти висвітлення радянської дійсності, особливо соціалістичного перетворення суспільства, виникли одночасно з появою інституту політцензури в СРСР. Одна частина письменників сприйняла її вимоги і принципи політичної поведінки без особливих вагань, інша намагалася зберегти ознаки самобутності літературної творчості, уникаючи партійних настанов. Відносна лібералізація форм і методів спостерігалася у творах «старих» і молодих літераторів протягом першої половини 20-х рр., а в ході та після так званої літературної дискусії, постала категорична вимога партії щодо виконання письменниками «соціального замовлення». Саме явище виникло раніше, а термінологічного оформлення та функціонального наповнення набуло протягом 1927-1929 рр. Поняття «соціальне замовлення» віддзеркалювало наступальний характер політико-ідеологічної цензури, було своєрідним індивідуальним плановим завданням для кожного радянського письменника. Відмова від його виконання вважалася «контр-

революційним ухилом», яка означала для нього кінець літературної творчості. За теоретичними та художньо-мистецькими принципами ідея і практика «соціального замовлення» насаджувала принципи уніфікації мистецтва, утверджуючи метод соцреалізму.

Історія діяльності творчої інтелігенції у 20 –х рр. і позиція офіційної влади потребують подальшого комплексного дослідження на всеукраїнському та регіональному рівнях.

ЛІТЕРАТУРА

1. Авербах Л. Литдискуссия // На литературном посту. -1927. - № 13. – С.4-8; Культурная революция в искусстве //№ 8. – С. 5-7; Оппозиция и вопросы культурной революции // № 22-23. – С. 14 - 20.
2. Авербах Л., Киршон В. Почему мы против «Бега» М. Булгакова //На литературном посту. – 1928. – № 20 - 21. - С. 48-50.
3. Авторем рецензії на книгу П.Блонського («Педагогика». – М.: Работник просвещения, 1922. – 164 с.
4. Блюм А.В. За кулисами «Министерства правды». Тайная история советской цензуры. 1917-1929. – СПб., 1994.
5. Большая цензура: Писатели и журналисты в Стране Советов. 1917-1956 /Под общ. ред. акад. А.Н.Яковлева; Сост. Л.В. Максименков. – М.: МФД; Материк, 2005.
6. Там само.
7. Там само.
8. Брик О. Не теория, а лозунг //Печать и революция. – 1929. - № 1. – С. 25 -31.
9. Бухарин Н. Злые заметки. – М; Л.: Госиздат, 1927. – 19 с.
10. Там само.
11. Волин Б. Ленин о Толстом // На литературном фронте. – 1928. - № 15. – С. 39 - 48.
12. Гірчак Є. Шумськизм і розкол у КПЗУ //Більшовик України. – 1928. - № 5. – С. 24.
13. Гладков Ф. Писатели о социальном заказе //Печать и революция. – 1929. - №1. – С. 65 - 66.
14. Горбачов Г. Социальный заказ и художественная литература в рабочем государстве //Печать и революция. – 1929. - № 1. – С.38-39.
15. Там само.
16. Даниленко В.М., Касьянов Г.В., Кульчицкий С.В. Сталінізм на Україні: 20 - 30-ті роки. – К.: «Либідь», 1991. – 340 с.
17. Єфремов С.О. Щоденники, 1923-1929. – К.: ЗАТ «Газета «Рада», 1997.
18. За единство рядов пролетарской литературы и коммунистической критики //Печать и революция. – 1929. - № 12. – С. 6 - 8.
19. Ингулов С. О бурно почившей и бесславно погибшей партии // Печать и революция. – 1992. - №8. – С.93-102
20. Каган П.С. О социальном заказе //Печать и революция. – 1929. - № 1. – С. 31-37.
21. Киршон В. Под знаком «Мэри // На литературном посту. -1927. -№ 19. – С.30 - 38.
22. Критика: бібліографія //Більшовик України. – 1928. – № 7. – С. 98 - 100.
23. Леонов Л. О социальном заказе //Печать и революция. – 1929. - №1. – С.68 - 69.
24. Мещеряков Н. О новых настроениях русской интеллигенции // Печать и революция. – 1921. - №1-3. – С.33- 44.
25. Мещеряков Н.Л. О частных издательствах // Печать и революция. – 1922. – № 6. – С. 128-130.
26. Нужнов И. Постоянные и временные величины в литературе // Печать и революция. – 1929. - №1. – С. 48-49.
27. Нужнов И.М. Путь М. Булгакова // Печать и революция. – 1929. - № 1. – С. 40 - 53.
28. Переверзев В. Достоевский и революция // Печать и революция. – 1921. - № 1- 3. – С. 1-15.
29. Переверзев В.Ф. О теории социального заказа //Печать и революция. – 1929. - № 1. – С. 60-65.
30. Там само.
31. Перлін Є. З підсумків російської художньої літератури 1925 р. //Життя й Революція. – 1926. - № 1. – С.49-53.
32. Пильняк Б.//Печать и революция. – 1929. - №1. – С. 70-71.
33. Там само.
34. Полонский В. Вступление // Печать и революция. - 1929. - № 1. – С.19-25.
35. Раскольников Ф. Ленин о Толстом // На литературном фронте. – 1928. -№ 10. – С. 15 - 19.
36. Ревякин А. Есенин и есенинщина // На литературном посту. – 1927. - № 1. – С. 17-18.
37. Селивановский А. На идиотском распутии //На литературном посту. – 1928. - № 6. – С. 27 - 33.
38. Скрипник М. Лист до тов. Лебеда //Більшовик України. – 1928. - № 9-10. – С. 9-18.
39. Там само.
40. Фадеев А. На кого мы ориентируемся //На литературном посту. – 1927. - № 14. – С.12 - 14.
41. Федин К. О социальном заказе //Печать и революция. – 1929. - №1. С. 72-73.
42. Хвиля А. Від ухилу у прірву: (Про «Вальдшнепи» Хвильового). – Х.: Держвидав України, 1928. – 56 с.

43. Хвиля А. Зрадники //Більшовик України. – 1928. - № 7. – С. 8-19.
44. Хвиля А. Ясною дорогою (Рік на літературному фронті. – Х.: ДВУ, 1927. – 245 с.; Проти українського й російського націоналізму. – Х.: Пролетарий, 1927. – 88 с.
45. Цензура в Советском Союзе. 1917-1991. Документы /Сост. А.В. Блюм. – М.: Росепэн, 2004.
46. Там само.
47. Там само.
48. Там само.
49. Там само.
50. Там само.
51. Там само.
52. Там само.
53. Штейнман З. К спору о социальном заказе // Печать и революция. – 1929. - № 1. – С. 41 - 47.
54. Якубовский Ф. 10 лет украинской литературы //Вечерний Киев. – 1927. - 8 ноября.
-